

PDF Compressor Free Version

Энэсэдэми

Норуот күүһэ — көмүөл күүһэ!

○ Нам улуунун хаһыата ○

1935 сыл алтынны 5 күнүгэр төрүттэммитэ

1996, 2005 сылларга республика бастыг хаһыата

2009 с.
Муус устар

1

күнэ
Сэрэдэ
№40-41
(10178)

Улуус баһылыгын муннаабыттан бэлиэтэһиннэр

Ис дьыала отделын начальнига В.И. Николаев 1-кы квартал түмүктэрин билиһиннэрдэ. Ол курдук бу кэм устата отделга 223 сайабылыаннаа киирбит, быллырын 332 этэ. 22 холуобунай дьыала тэриллибит (2008 с. 65 этэ), 7 ыар буруй оноһуллубут (2008 с. 17 этэ), 984 киһи административнай миэрэҕэ тардыллыбыт (2008 с. 491 этэ). Сааһын ситэ илик оҕолорунан 3 буруй оноһуллубут (2008 с. 9 этэ). Буруйдар 80%-ра улахан дьонунан таһаарыллыбыт. Ис дьыала министерствотын коллегиятыгар Нам улуунугар буруйу онорору афыйаабыт дьон бэлиэтэбиттэр.

Баһаарынай сулууспа эгэрэтин начальнига И.В. Колпашиков иһитиннэрбитинэн 2 Хомустаахха буолбут баһаар оҕо уотунан оонньообутун түмүгэр тахсыбыт буолуон сөп дьон сабадалааһын баар. Бу баһаар туһунан начальник тус бэйэтинэн Хабаровскайга, Москвага тийэ дакылааттаабыт.

Ааспыт нэдиэлэҕэ ОДьКХ үлэһиттэрэ Сангаарга спартакиадаҕа баран кыттан 2-с миэстэни ылбыттар. Манньык спартакиада эһиил Намга буолара быланнаар.

Тыа хаһаайыстыбатын управлениета үүт туттарааччыларга өйдөтөр үлэни ыһпыт, 19 нэһилиэк хабыллан 600-кэ үүт туттарааччы бу муннаахтарга кытыбыт. 64 ынах сүөһү өлбүт, быллырын 32 эбит, 21 сылгы өлбүт, быллырын 11эбит. 2057 ыйрэй төрөөбүт, 2008 с. баччаларга 1492 ыйрэй төрөөбүт. 1785 тонна сенаж, от тизийлибит. Бүгүнгү күнгэ 48 тонна үүт туттарыллыбыт. Муус устар 3 күнүгэр 2 Хомустаахха саха аттарын сүүрдүүтэ буолуоҕа. Муус устар 7 күнүгэр тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин салайааччыларыгар 1-кы квартал түмүгүнэн депутатскай иһитиннэри буолуоҕа. Муус устар бүтэһигэр дьэри үүт тутар пууннары бөлөм онорорго соруудахтаанна.

Манчаары оонньоуларыгар бэлэмнэнэн биһиги спортсменнарбыт Тааттаҕа Каратаев бири-ийгэр мас тардыһытыгар күрэхтэһиҥэ кытыбыттар. Биллиилээх мас тардыһааччыларбыт 1-3-4 миэстэлэри ылбыттар. Бу күрэхтэһиҥэ бараарга 1 Хомустаах дьаһалтата массынатын, «Айан-Транс» ООО автобуу босхо, «Ленагаз» АО 100 л бензин биэрэн көмөлөспүттэр. Манчаары оонньоуларыгар уонна Кыайыы 65 сылын көрсө нэһилиэнньэттэн 1 күннээх хамнас хомуллуоҕа.

«Роспотребнадзор» кылаабынай бырааһа Л.И. Ильина эпидемиологическай балаһыаньаны билиһиннэрдэ. Ол курдук 6 ветрянка, 1 гонорея бэлиэтэммит, 2 киһи ыкка ытыргарбыт.

Ветуправление начальнига С.Д. Эверстов иһитиннэрбитинэн, сүөһүлөр өлүүлэрин төрүөтүнэн мөлтөх хаачыстыбалаах от буолар. 2 Хомустаахха 10-ча ыал отторо бүтэн эрэр, от ылар харчылары суох. Улуус үрдүнэн 257 мөлтөх туруктаах сүөһү баар.

«Россельхознадзор» делаяналары бэрэбиэркэлиэҕэ, онон мас кэрдээчилэр докумуоннара бөлөм буолуон наада. Маймаҕа-Түбэ хайысханан гаастааһын үлэтэ барар турар.

Бэлиэтэнэ В. РЫКУНОВА

КОЛЛЕДЖ СОНУННАРА

Саанан ытыгыга устудьуоннар ортолоругар күрэхтэһи буолла. Манна бастагы миэстэни 1 «б», иккиһи — 1 «ф», үсүһү — 1 «г» группалар ыллылар. Бириддиэлэн ытыгыга Юлианова Клава, Петрова Марианна, Олесова Анна бэргэн ытааччы буолалларын дакаастаатылар.

«Ыллык» литературнай куруһуок оҕолоро Саха Республикатын суруйааччыларын бырабылыанньатын эппиэттиир секретара, культура үтүөлээх үлэһитэ, поэт-тылбаасчыт, оҕо суруйааччыта Иван Мигалкины, Эрилик Эристиин бириэмийэ лауреата, Казахстан «Алаш» бириэмийэтинэн наһараадаламмыт 82 саастаах Семен Руфовы, педагогическай үлэ ветерана М.С. Арбыкинаны, поэтесса С.П. Онуфриева-Амгинскаяны кытта көрүстүлэр.

Чулуу дьоннору «Иэйии» түмсүү салайааччыта А.Г. Дунаев аҕалан ыалдытатта. Ону сэргэ улууспут билэр доно М.Н. Жирков, Е.М. Феофанов, А.Г. Кобяков, Нерюнриттан Борис Корнилов ыалдытаттаатылар. Бу дьону кытта устудьуоннар ирээ-хоро кэпсэттибит, кэпсээннэрин астынадуоһуна иһиттибит. Поэттар хоһооннорун ааҕан иһитиннэрдилэр, библиотекаҕа кинигэлэрин бэлэхтэтилэр. Устудьуоннуур сылларга үтүө дьону кытта билсиһиһибит, көрсүһүүбүт инники олохпутугар умнуллубат бэлиэ түгэн буолан хаалыахтара, үлэһитигэр туһалыахтара дии саныыбыт.

Бу күнүгэр Россия Худуохунньуктарынын союһун чилиэнэ, РСФСР үөрэҕириитин туйгуна, РФ орто анал үөрэҕириитин бочуоттаах үлэһитэ, Саха Государственной педагогической академия доцента, И.Е. Винокуров аатын сүгэр Намнааҕы педколледж ойуулуур-дүүһүнүүр искусствотын преподавателэ, Нам улуунун бочуоттаах гражданина, живописец Ф.Ф. Павлов уонна кини үөрэнээччилэрин быыстапка арылынна.

Сонуннары хомуйдулар:
Наташа ТРЕТЬЯКОВА, Аита СОФРОНОВА,
Оля ОКОЕМОВА, салайааччы Н.П. НАЛИМОВА

Тыа сирэ уонна рынок

КРИЗИСКЭ СЭЛЭЭННЭЭН СУУЛАНАН КЭБИСПЭККЭ

Дойду үрдүнэн «кризис» дьон тыл дьон-сэргэ өйүгэр-санаатыгар бигэттик киирдэ. Иһиттэх айы «хамнаспыт хойутуур, үрдээбэт — кризис; үлэ, сакаас суох — кризис; харчы суох — кризис...» Үлэ-хамнаска тахсар бары уларыһылары бу сана үөскээбит быһыыга сөп түбэһиннэрин сыаналыыр буоллубут. Итиэннэ хас биридди киһини бэйэтин балаһыаньата, ол эбэтэр үлэтигэр-хамнаһыгар тус көмүскэлэ долгутар. Экономикаҕа үөскээбит быһыы-майгы улууспутугар хайдах дьайан эрэрин билээри, дьарыктаах буолуу киинигэр сырыттыбыт. Соһуйуохпут иһин, киирээппитин кытта биһигини специалистар хосторун иннигэр хойуу уочарат көрүстэ. Мустубут дьон үгүстэрэ ычат. Киин директора В.И. Поповтан бастагы ыйытыбыт бу дьон туһунан буолла. Онуоха Владимир Игнатьевич:

— Учюкка турбуттар булгуччу кэлэн бэлиэтэнэллэр. Болдьохторун көтүттүлэр да, пособиелара аабыллыбат. Онон ити регистрацияҕа уочараттылар. Сыл саҕатыгар 509 киһи кэлэн учюкка турбута, билигин бири тыһыынча кэринэ буолдулар. Бу сыһыппараны ааспыт сылы кытта тэннэн көрдөххө, быллырын баччаҕа баара эрэ 450-ча киһи этэ. Учюкка туруу элбээбитин биһиги пособие үрдээһинин кытта сибээстибит. Дойду правительствотын председателэ В. Путин сыл саҕатыгар сарбыһыга түбэспиттэргэ пособие кээмэйэ үрдүө дьон эттигинэн ситтэрэн кэллэллэр. Дьингэн,

«сокращение» дьон бирикээһинэн үлэлэриттэн уурайбыт дьонно, хамнастара онно эппиэттиир буоллаҕына, саамай улааппыта 6800 солк. ананар. Ону сорохтор сыһа өйдөөн кэллэллэр уонна быһааран биэрдэххэ төттөрү да барааччылар бааллар. Уопсай пособие 90 солк. үрдээтэ, ол эбэтэр 1190 солк. буолла. Билигин туругунан сарбыһыга түбэспит 32 киһи кэлэн учюкка турда. Инникитин өссө да сарбыһы буолуо дииллэр. Холобура, үөрэхтэһин эйгэтигэр быйыл барыллаан 55 штат

сарбыллыахтаах дьон этиллибитэ.

Манан сибээстээн дойду үрдүнэн үлэ рыногар эбии дьаһаллар ылылаллар. Холобура, үлэтэ суох хаалбыттары идэлэрин уларытарга, үс ыйтан саҕалаан кылгас болдьохтоох курстарга үөрэттэри күүһүрдэ. Кылгас болдьохтоох курстарга билингитэ 155 киһини үөрэтэргэ былааннабыт. Урукку сылларга 120-110 киһиэхэ былаан биэрэллэрэ. Көстөрүн курдук сыһыппара эбиллинэ. «Эрэл» кинигэ 80 киһини үөрэтэргэ былаан ылан олоробут. Затоннааҕы лицейгэ

«В», «С» категориялаах суоппар — 10 киһи; «Д» — 5; минсельхоһу кытта 20 киһиэхэ дуоҕабардастыбыт; 10 киһи бизнес-оскуолаҕа предпринимательство саҕалааһыннарыгар үөрэниэхтээх; уонча киһи кооптехха; Онон 25 киһи Маймаҕаҕа баччаан үөрэниэхтэрэ. Маймаҕа уонна Түбэ гаастанарынан сибээстээн Маймаҕаҕа үөрэттэрэбит. Дьокуускайтан преподавателынырабыт. Төлөбүрүн, 14 тыһ. солк. киин төлүүр. Иккый үөрэнэллэр, иккый практикааналлар, түөрт ый устата бу дьонно

стипендия төлөнөр. Маны таһынан бу дьон курстарын бүтэрдилэр да үлэлиир тэрилтэлээх буолуохтаахтар. Онон билингитэ гарантийнай сурук көрдүү олоробут. Бу курдук барыта 170-ча киһиэхэ дуоҕабар түһэристибит.

Кылгас болдьохтоох общественной үлэ дьон баар. Быйыл 150 киһиэхэ үп көрүлүннэ. Маны таһынан 202 киһини эбии көрдөөтүбүт. Манна благоустройство, көөрдүү, хаарбах дьыллэри көтүрүү, тыа хаһаайыстыбатын үлэлэрэ у.д.а. киирэллэр. Манна бэйэбиттэн эбии үп көрүлэр эрэ буоллаҕына федеральнай

харчы көрүлэр. Ааспыт сылга улуус софинансированиеҕа 300 тыһ. солк. биэрэн турар, онон, түгэнинэн туһанан, баһылык А.И. Ильингэ махталбытын тиздэбит.

Оттон алмаас промышленноһыгар билигин сарбыһы бара турар. Бу күһүн Намтан 49 киһи үлэлиир этэ. Биһиги 10 киһини ыһпыһпыт. Кризисинэн сибээстээн 700-кэ киһини сарбыһыттар, ол иһигэр биһиги дьоммут эмиэ кэлитэлээн эрэллэр. Онон регистрациялар киһи ахсаана урукку сыллардааҕар лаппа эбиллиэ дьон сабадалыбыт.

Учюкка турар уопсай ис хоһооно сүннүүнэн уларыбата: дьахтар 50, эр киһи 55 саастарыгар дьэри тураллар. Үчүгэйэ дьон пенсияларыгар бу сыллара, ыйдара аабыллар. Туох докумуоннар ирдэнэллэрин сийили биһиэхэ кэлэн билсинг, телефоннарбыт: 41-148, 41-204.

Бу курдук хайа сатанарынан, «кризис» дэһэ-дэһэ олонор хаалбакка, кыах баарына, түгэни мүччү тупсакка эбии үөрэнэн, идэ ылан сана быһыһы-майгыны бэлэмнээх көрсүөххэ...

Л. УВАРОВСКАЯ
Туоһулуур — сыһыппара!

Олунньу 1 күнүн туругунан улууска 7538 үлэлиир кыахтаах киһи олоор. Дьарыктаах буолуу киинигэр 939 киһи учюкка турар, ол иһигэр 897 киһи официальнойдык үлэтэ суохтарынан аабылаллар.

Республика 22 улууттан 120 тэрилтэ үлэһиттэрин ахсаанын сарбыһарга, сорохтор олох да үлэлэрин тохтололорун туһунан биллэрбиттэр.

Өскөтүн республикаҕа 100 үлэлиир кыахтаах киһиттэн 9-ун кэринэ үлэлиир миэстэтэ суох буолаҕына, хоту улуустарга 100 киһиттэн 14-дэ бигэ хамнаа суох.

Бүтүүтэ. Иннин №37-38-39 көр

ГРЭС

Гаас кэлиитинэн республика салалтатын иннигэр бастатан Дьокуускай к. кэлиитинэтин үгүс ахсааннаах тэриилэ устууларын оройуоннары эрэллээх, дэлэчи электротэриилэ...

БАМ

70-с сыллар саҕаланьытыгар тимир суол Байкал-Амур магистралын (БАМ) тутуута саҕаламмыта. Бүтүн советскай дойду бүтүүнэ кыттыбыт уонна кизн туттуунан буолбут үйэ улуу тутуутугар Саха сирэ бэйэтин кылаатын киллэрситинэн барбыта.

рох бөдөҥ салайааччылар курдук төрөөбүт оройуонун атыттартан үһүлүчү тутарын туһунан үрдүкү да салалтага, нэһилиэнньэҕэ да ким да эпэт этэ. Оннук өйдөбүл букатын суоҕа.

«Мичээр» оҕо үгүкүү народнай ансамбл тэриллэбитэ 25 сыла

«МИЧЭЭР» — ОЛОХПУТ СЫРДЫК САРДАНАТА

Биһигини кыра эрдэхпиттэн үгүкүү кэрэ эйгэтигэр үһүйбүт киһинэн биһиги күн күбэй ийэбит Мария Афанасьевна Корякина буолар. Биһиги оҕолор Мария, Варвара, Елена уонна кийиһипит кыыс Мария буолан «Мичээр» оҕо-үгүкүү народнай ансамблыгар сылдьан ийэбит ингэрбит кутун-сүрүн салгыы сайыннарыбыппыт.

Үгүкүү — киһи дууһатын абылыыр, киһи санаатын кынаттыыр, үгүс үөрүүгө үктэннэрэр сүдү күүс буолар. Биһиги ийэбит Мария Афанасьевна күн бүгүнүгэр диэри үгүкүү кэрэ эйгэтигэр үһүйүллэр, Александр Николаевич салайар «Танец живота».

«Мичээр» ансамблга сылдьыбыт оҕолор доҕордоһуу, бэйэ-бэйэни өйдөһүү, өйөнсүү, сырдыкка-кэрэҕэ тардыһыы, дьулуурдаах буолуу, дьонго-сэргэҕэ үөрүүнү эрэ тиэрдии, үтүө сыһыан, истин мичээр, амарах санаа дьон өйдөбүлүгэр итиллэн, олох үөрүүлөөх да, уустук да өрүттэригэр кизн көүстүөх, инникигэ эрэллээх, ыраас санаалаах олох кизн аартыгар дьулуһаллар.

Түгүнүнэн туһанан «Мичээр» ансамблбыт 25 сылын туолар үбүлүөйүнэн итии-истин эҕэрдэ, сиргэтиийэ бокулуну боолуохтун. Эссэ да өр сылларга үүнэ-сайда, чэчири, дьонго-сэргэҕэ үгүс үөрүүнү түстүү тур, эссэ да элбэх эдэр ыччаты араас санааҕа кынаттыы тураргар баҕарабыт.

М.А. КОРЯКИНА

(Төлөбүрдээх төрүөккэ бэчээттэнэр)

И.И. Тарбахов 65 сыла

ӨБҮГЭ АЛГЫСТААХ АҢА

Кулун тутар 21 күнүгэр Дьокуускайга Саха Академической театрыгар РФ маастар-повара И.И. Тарбахов төрөөбүтэ 65 сылынан бэчээттэммит «Өбүгэ алгыстаах аҥа» саха аһын туһунан кинигэтин презентацията буолла.

Үөрүүлөөх мунньах саҕаланьытыгар маастар-повар олоҕун, үлэтин сырдатар кизнэ көрдөрүлүнэ, ол кизнэ сахалыы сириэн-туомунан арчыланан-айхалланан саҕаланна. Сценаҕа СР президени уонна правительствотын аппаратын салайааччы, И. Тарбахов үбүлүөйүн тэриилэ республикатааҕы комиссия председателэ А.С. Николаев, эргизэн уонна материалнай-экономическай ресурстар госкомитетин председателэ Р.И. Федоров уонна Тааттатаан төрүттээх Б.Ф. Неустроев-Мандар Уус тахсан бэйэлэрин эҕэрдэлэрин тиэртилэр.

Сценаҕа И. Тарбахов дьизэ кэргэнэ: ийэлэрэ, СР үөрэҕириитин туйгуна, Нам улуунун бочуоттаах гражданина А.С. Тарбахова, икки кыһа, көтүөттэрэ, уола Константин уонна сиэннэрэ тахсаллар. Кинилэри биир-биир билиһиннэрииттэн мустубут дьон Иннокентий Иннокентьевич кырдык да иллээх дьизэ кэргэн аҕа баһылыга буоларын, оҕолору бары үтүө үлэһит дьон буолбуттарын биллилэр.

Кини таһааргарбыт кинигэтигэр «Ас — норуот баайа, аан дойду культууратыгар утары уунар бэлэхит буолар» диэн суруйбут. Ас эйгэтигэр 50-ча сыл үлэһэбит маастар бэйэтин илиитинэн астаабыт бүлүүдэлэрин сценаҕа таһаараллар уонна бу бүлүүдэлэр кини олоҕун бэлиэ түгүннэригэр сирдэтэн онгоһуллубут лотерея кыайыылаахтарыгар бэлэх бэрилиннилэр.

И. Тарбахов сана кинигэтигэр суруйбут: «Мин асчыт иэдэтин сүрүөм баҕатынан талбытым, сана саҕахтар аһыллан испиттэрэ». Кини асчыт буолан элбэх киһини күндүлэтээҕэ, миньигэс аһыттан аматтаҕа. Бу кизнэ театр саалатын толору мустубут дьону барытын фуршет тэриилэн сахалыы аһынан күндүлэтэ.

В. РЫКУНОВА

Н.С. Охлопков төрөөбүтэ 80 сааһынан

ТАЛААННААХ САЛАЙААЧЧЫ, ТУТААЧЧЫ

тын аатыттан правительство председателин туууга солбуйааччы Н.С. Охлопков бэйэтин салайар, тэриилэ дьобуруун көрдөрбүтэ. 1976 с. сэттинньи 3 к. 113 км усталаах тимир суол Тында-Беркаит линиятыгар Амурскай уобалас уонна Саха АССР кыраһыссытыгар Саха сирин территориятыгар бастакы кыһыл көмүс звено ууруллубута.

БҮЛҮҮТЭЭБИГЭС

1967 с. Октябрьскай революция 50 сылын туолуутугар Бүлүүтээби ГЭС бастакы агрегата үлэһэ киллэриллэн алмаас промышленноһун электротэриилэ хааччылыта. Республика олобор үһүлүчү суолталаммыт бу түгүн Николай Семенович туутуу боппуруостарыгар Министр дэр Советтарын Председателин солбуйааччынан үлэһэбиттэн иккис сылыгар буолбута.

НЕРЮНГРИ

Н.С. Охлопков Нерюнгри куораты туутууга улахан кылаатын киллэрситэ. Куорат, Нерюнгригааҕы ГРЭС, чох комплексын, Тында-Беркаит тимир суол линиятын тутууларын олоххо киллэриини былааннаспыта. 1974 с. Тында-Беркаит тимир суолун туутуун сакаастаһа КНДР делегациятын кытта кэпсэтиигэ Саха сирин правительство аатыттан Николай Семенович сылдьыбыта, кэпсэти Москвата саҕаланан барбыта, түмүгэр сөбүлэһини онгоһуллубатаҕа.

Н.С. ОХЛОПКОВ УОННА НАМ ОРОЙУОНА

Билигин ааспыт санаан көрдөххө оройуонум тутугар 1965-90 сс. туутуу үлэтэ кизн далаанынаахтык ыһыллыбыт эбит. Бу сылларга Николай Семенович республика туутуун салайыт кэмнэрин кытта дьүөрэлэспиттэр. Ол эрэн со-

элэрэ, Көбөкөн, Түбэ, Аппааны, 1 Хомуस्ताах оскуолалара, балар туутуу матырыяаһынан хааччылыылара, туутуун барыылара Николай Семенович кэтээн көрүүлэринэн онгоһуллубутара. Харалла сүтэр докумуоннартан көстөрүнэн төрөөбүт улууһугар эрэ буолбакка бары куораттар, промышленнай тэриилтэлэр, оройуоннар тутууларынан көмөнү оҕоро, ахсаабат хонтуруолга тутта сылдьыбыт.

Ил Түмэн депутата И.Д. Черов суруйарынан «хас биридин киһи олоххо суолун араастаан хаалларар. Дойдунан, норуотун туһугар оччолообу оҕорботох да сорох дьоннор хаһыатынан, радионан, телевидениенэн бэйэлэрин арбаналлар, оннооһор кинигэ таһаарыта буолаллар. Онтон бэйэлэрин хыраамат үлэһэринэн республика экономикага сайдарын туһугар сүнгэн кылааты киллэрибит, билбэккэ-көстүбэккэ хаалар категория дьонноро эмиз бааллара, ол кинилэр айылбаттан сэмэйдэрииттэн, биллэ-көстө сатаабаттарыттан, судургуларыттан буолар.

Биллиилээх госуодарственной деятеллэртэн бири оннугунан Николай Семенович Охлопков буолар». Н.С. Охлопков республика правительствотын председателин солбуйааччытынан уонна бастакы солбуйааччытынан үлэһэбит сыллара Саха норуотун исторياتын бири үһүлүчүлөөх госуодарственной деятел Г.И. Чиряев ССКП обкомун бастакы секретарынан үлэһэбит сылларын кытта толору дьүөрэлэһэлэр.

Кадрдарга үрдүк көрдөбүллээх Гавриил Иосифович республика инники кэскилин быһаарар тутуу боппуруостарын үлэһирин 17 сылын устатыгар Николай Семеновичка итэһэйэн, киниттэн атын бу уустук сороктары быһаарар атын сөптөөх кадр суобунан аахпыт. Алмаастаах, гаастаах, нефтээх, хорзолдууннаах, көмүстээх, чохтоох Саха сиринээби Арбааны, Илинги, Собируунтуу территориальной производственной комплекстары тэриилэн үлэһэтэн, Саха сирин барҕа баайын норуот туһатыгар таһаарыга коммунистическай партия, советскай правительствотуруорбут баараҕай сороктарын Саха сирин үлэһэн Николай Семенович Охлопков 20-тэн тахса сыл быһаччы дьарыктаммыта.

Маныаха республика куораттарыгар, улуустарыгар ыһыллыбыт хас эмэ сүүһүнэн ахсааннаах промышленнай тэриилтэлэр, социальнай объектар тутууларын эбэн кэбиһиэхтэ.

Нам сириттэн Н.С. Охлопков курдук олобун бүтүннүүтүн норуотун туһугар анаабыт, тутуспут, үһүн үлэһээх баараҕай тутууларын бэйэтин туһунан сүппэт-эспэт өйдөбүннүк хааларан барбыт биллиилээх госуодарственной, общественной деятел үтүө аата төрөөбүт норуотугар умнулунан сатамнат. Николай Семенович ССКП обкомун, райкомун чилиэтинэн хас да төгүл, Саха АССР 7, 8, 9-с уонна 11-с ынгырылыах Үрдүкү Советын депутатынан быыбардаммыта.

М.Г. АРГУНОВА,

Нам улуустаабы гимназиятын пресскиинин салайааччыта

Б у г у н — К у л у у к у н э

Н.В. Гоголь төрөөбүтэ 200 сылыгар
PDF Compressor Free Version
**КӨМҮСКЭТИН УУТУН
БЫҢЫНАН КҮЛБҮТ
УЛУУ КҮЛҮҮК**

Бүгүн, муус устар 1 күнэ — аан дойду үрдүнэн күлүү күнэ. Оруобуна бу күн, 200 сыл анараа өттүгэр, 1809 сыллаахха Россия улуу сатирик-күлүүтэ Николай Васильевич Гоголь төрөөбүтэ. Дьылжа хаан ыйаагынан очотоогу Россия оловун омолорун хатыылаах сатирической күлүү күлбүһүнэн ыраастыырга ананан төрөөбүт буоллаҕа.

Н.В. Гоголь Россияҕа тэннээбэ суох күлүү маастара этэ. Күлүү даҕаны араастаах буолар: көннөрү киһини саататар көрдөөх күлүү, киһини сэнээн күлүү, киһини чинэин хараардар, намтатар өһүөннээх күлүү, олох омолорун, дыон-сэргэ түктэри майгыларын-сигилилэрин кириитикэлээн күлүү, киһи сөбүлүүр киһитин өһүргэппэккэ хаадылаан күлүү. Гоголь күлүүтэ очотоогу олох эриэнин-быраанын, очотоогу тойоттор, помещиктар, чиновниктар кэрээнэ суох кэмэлдүүлэрин утары туһуланара. Киһи бэйэтин бастакы литературара хардыыларын күлүүнэн саҕалаабыта. Бастакы кинигэтин «Вечера на хуторе близ Диканьки» диэни ааҕаат, улуу Пушкин астыны бөрүнү астынан, сөбүү бөрүнү сөбөн маньык диэбиттээх: «**Сейчас прочел «Вечера близ Диканьки». Они изумили меня. Вот настоящая веселость, искренняя, непринужденная, без жеманства, без чопорности!**». Пушкин бу сыанабыла Гогольга алгыс курдук буолбута, ол кэмтэн ыла Гоголь аатырбыт айымньыларын, кэпсээннэрин, сөһүннэрин, драмаларын утуу-субуу суруйалаабыта. Улуу күлүүк суруйбут айымньыларын барыларын ааттаабакка уонна олору ырыта сатаан мунҕаммакка, улуу кириитик В.Г. Белинскэй Гоголь айымньыларын сыана биэрбит тылларын аҕалабыт: «**И таковы все его повести: сначала смешно, потом грустно! И такова наша жизнь: сначала смешно, потом грустно! Сколько тут поэзии, сколько философии, сколько истины!**».

Гоголь ааҕааччылары анардас күллэрэн быардарын тыытар соругу туруоруммат этэ, киһи бэйэтэ этэрин курдук, Россия оловун саатар биер өттүтүн көрдөрөгө («показать хотя бы с одного боку») диэн суруйбута, а.э. күлүүлээх, көрдүөстөөх, сатирической өттүтүн диэн буолуохтаах этэ. Онтуката баара дириг ис хоһоонноох, очотоогу олох очурун-чочурун, нүдү-балай, сүөргү өтгүн бүтүннүү күлүү төһүүтүнэн түөрөн көрдөрбүтэ. Ону, биллэн турар, очотоогу тойоттор, үрдүк соллоохтор сөбүлээбэтхэтэрэ, ыйаларыгар ууну киллэрбит суруйааччыны сойуолааһын, баһааҕырдьы саҕаламмыта. «Ревизор» драма сүрүн оруолун оонньообут улуу артыыс Щепкин городничай оруолун толороругар саалаҕа күлэн алларасты оморор үрдүк соллоохторго сцена иннигэр кэлэн: «**Киһи күлүү ғына олооробут? Бэйэбитин күлүү ғына олооробут буолбат дуо, тойоттор!**», — диэтэҕинэ бары бэлэскэ бэрдэрбит курдук ах баран хаалаллара үһү.

Гоголь айар үлөтин үрдүк чыпчаалынан аатырбыт «Өлбүт дууһалар» диэн поэмата буолар. Манна Россия устун кэрийэ сылдар сүүлүк Чичиковы араас помещиктары кытта көрүһүннэрэн, автор очотоогу помещиктар олохторун-дьаахтарын, кинилэр нүдү-балай, түктэри кэмэлдүүлэрин күлүү ғынан, саралыы тардан көрдөрбүтэ. Бу айымньытын бүтэһигэр Гоголь хайа диэки баран иһэрэ биллибэт тройка атынан Россияны сирэйдээн көрдөрбүтэ. «**Русь! Ханна көтүтэн иһэҕин? Эппиэттээ эрэ. Эппиэт иһиллибэт!**» — диэн автор дьиксинэр. Дьэ кырдык даҕаны, Гоголь кэмтитэн билингэ диэри Россия Гоголь туойбут тройкатынан туора-маары көтүтэн, ханнык хайысханан, хайа диэки көтүтэн иһэрэ өссө чуолкайдана илик.

Гоголь «Өлбүт дууһаларын» салҕаһынын, II-с томун суруйан баран, уоттаан кэбиспитэ — эмиэ таайыллыбатах таабырын. Төрөппүттэригэр икки оҕо өлбүттэрин кэннэ үһүс оҕонон, нэһилиэ сыккырыыр тыыннаах, ириннэх оҕо төрөөбүтэ. Улаатан баран, до-руобуйата мөлтөөн кыраныысса таһыгар олоро, эмтэнэ сылдыбыта. Олорор да соччо табыллыбатаҕа. Кэргэн кэпсэтиэхтээх таптыыр кыһын, граф Виельгорский кыһын, Анна Михайловнаны төрөппүттэрэ Гогольга, ханнык эрэ хохолга кэргэн тахсарын бол-пүттара. Онтон да сылтаан уонна Булгарин, Греч, Кукольник диэн Пушкины сойуоласпыт дыонор «көмөлөрүнэн» дууһата моруу бу-олан, өйүгэр орусаран «Өлбүт дууһалар» II-с томун уоттаабыта буолуо диэн баар. Өлбүтүн кэннэ доҕоттору II-с том ордон хаалбыт быһыттарас рукописстарын булан бэчээттэбэттэрэ.

Киһи дьиктиригэр, ол рукопись бүтэһигэр биһиги кэммитигэр коррупцияны төрөтөн баран, ону утары охсуспута буолар Россия туһунан суруллубут курдук санаалар бааллар. Ону мин сорҕотун быһа тардан уонна улуу Гоголь тылын-өһүн буюрту ғынан тылбаа-стаабакка туох баарынан нууччалыы аҕалабын: «**Бесчестное дело брать взятки делалось необходимостью и потребностью даже и для таких людей, которые и не рождены быть бесчестными. Знаю, что уже почти невозможно многим идти противу всего течения. Но я теперь должен, как в решительную и священную минуту, когда приходится спасать свое отечество, когда всякий гражданин несет все и жертвует всем, — я должен сделать клич хотя к тем, у которых еще есть в груди русское сердце и понятно сколько-нибудь слово «благородство»...**».

Дело в том, что пришло нам спастись нашу землю; что гибнет уже земля наша не от нашествия двадцати иноплеманных языков, а от нас самих, что уже, мимо законного управления образовалось другое правление, гораздо сильнеее всякого законного. Дьэ, бу баар дии! Гоголь саҕаттан кур бэйэбит кубулуйбакка оло-робут дуу! Ангардас бу тылларыттан сэрэхэдийэн, Гоголь II-с томун уоттаабыта буолаарай? Хараһын уутун быһыһан күлбүт («смех сквозь невидимые миру слезы») улуу сатирик-күлүүк уһун уутуттан уһуктан турдар, тула өттүн көрүнөн баран, бука, бу тыл-ларын хатылыа эбитэ буолуо.

СЭКИ

Хос ааттарынан кылгас кэпсээн

Ланха

Редакция, Омуннаах
Улахан дорообо!

Сүүрбэлээх Хара Молуочу-гу Солнцедар Сотору Ньааҕына-тар. Манан Чорочойко Дэдэни бартыбылынан Аа-дьуо Дөйүтэр. Кыраасынай дыкуут Салҕаһыннаах балаҕаннааҕа Адаарытар. Ылтаһын Тыастаах Невидим Абааһылаах. Кыһыл Арамаан Биэс хараҕа, дьэ, Хаа-рыан харах, адьас Куоска харах! Күлэр Көстөкүүн — Харах баһар байыас.

Быһа түһэр Чолоҕор — Мэ-тээллээх Саллаат. Эмиэрикэ, Кытай, Дьопшун, Эрмээн, Тата-

ар, Сыгаан- Абытай омуртар. Нуучкакан (Россия), Сахачаан, Тонус — бэйэ дыно.

Чыс кутуйах Тыһаабакка Сыдыгырайар. Моҕотой, Күтэр, Дьабара, Саһыл — Түүлээх Та-баардар.

Баабыр, Бөрө, Мэпшиэт Тайҕа Кутталлаах кыыллара. Куба, Тураах, Кэҕэ, Чачыгыһыар, Со-лобой Чыычаах — айылҕа көтөрдөрө. Куутук, Куурусса, Чушпууска — дьэ көтөрдөрө.

Хоруол буомба — Миимэ Күүстэх сеп.

Сампаан, Тоорохой Халба-һыы Дефицит этилэр.

Суруйдубут
Чороонноох,
Куруускалаах,
Миискэлээх Даллайбыт Эт
бастаах, Көмүс тиистээх Токур
Хара күлүктээх Кыһыл
Ааллаах, Табачааннаах,
Овцалаах Топпот Олорор
Баһалай уонна Томмот Итирик
Арамаан.

Бэчээттээбиктигэр
Балтараа Баһыбыт!

Редакция, дьэ, адьас, омур-тар, бэйэ дыно, кыыллара, айы-лҕа көтөрдөрө, дьэ көтөрдөрө, этилэр, суруйдубут, бэчээттээ-биктигэр диэн тыллар көмөҕө сурулуннулар, онтон атына дьон хос ааттара.

ХАТЫРЫК ХААДЬЫЛАРА

Былыр, сэбиэскэй былаас са-ғана диэххэ дуу, турар-турбат дьону барытын хомуйан окко үлэлэтэллэр. Очотоогу была-ас, төһө да үөхтэрбит, харчыты-гар да буоллар дьону аһата-аһа-та үлэлэтэр. Сайыны быһа аба-ананан эт сизн үлэлээн баран, күһүн төлөбүр кэлбитигэр Ха-бырыыс аккаастанан турда: «Этин сизбэтэҕим, миинин эрэ испитим,» — диэтэ. Харчы хо-муйааччылартан хайалара да Хабырыыс эт мотуйа оморорун көрбөтөх буолан, мэлийдилэр.

Эмиэ ити сағана боломуоч-най диэн тойоттор бааллара. От-чуттары кэрийэ сылдьан үлэ-лэрин бэрэбиэркэлиллэрэ, аан дойду балаһыанньатын кэпс-иллэрэ. Биридэ оннук дыон Бүөтүр арыҕа оттуу сырыт-таҕына тийбиттэр. Киһилэрэ биз-дэрэҕэ тобус-толору эп-эмис кэ-чэрэ буһаран оморор эбит. Дьо-нун үөрэ-көтө остуолга олордутаалаабыт, балыгын гор-шокка хоторон остуолга «лос» ғына уурбут: «Чэ, аһаан, оҕолор!» Дьоно бэйэ-бэйэлэрин көрсөн дугдуннаһа олороллорун көрөн Бүөтүр: «Кыбыстыман, аһаан, ити иһити маҕаһынтан сабыс-сана ылбытым, тутарга-хабарга бэртээхэй иһит. Бэйэм туттубатаҕым, һэ-һэ...» — диэн мүчүңнээн ылла. Боломуоч-найдар төһө да эмис балыгы си-эктэрин бағардаллар, санаалара буолбата, аатыгар чэй иһэн ба-ран атын отчуттар диэки айан-ныы турдулар.

Биридэ Бүөтүрдээх Хабыры-ыс Саҕа дьыл сағана куоракка

айаннаатылар. Массына ыһтан иһэр Бүөтүр улахан суолга тах-саары киһитигэр: «Массына баар дуо, көр эрэ!» — диир. Ха-бырыыс арыы кынаһа ғына түһэт: «Суох быһыылаах, суох, суох,» — диэн хардарар. Бүөтүр гааһын ыбылы үктээн суолга ойутан тахсан иһэн чуут авто-буска кэтиллэ сыһан тохтуур. Киһитигэр: «Тоҕо үчүгэйдик көрбөккүн!» — диэн кыһыр-бытыгар, хата, Хабырыыс холку: «Массына диэн ыйышпытың, автобус диэбэтэҕир ээ».

Итинник айаннаан уот-күөс бөһөнөн кизэргэммит куораттан тахсан, кыһыл уоту көрбөккө аһа түһэн хаалаллар. Өлүү түбэлтэлээх ГАИ турар эбит. «Тоҕо светофору көрбөккүн, ыс-тырааптыбың,» — диэбитигэр Бүөтүр нууччалаан мунҕанна: «Я ду-думал, гирлянда». ГАИ инспектора, эдэр нуучча уола, күлэн баран сапсийан кэбистэ.

Хабырыыс уола оскуолаттан кэлбитигэр ыйытар: — Ноххо, туох садаанһаны биэрдиһэр?

— Ээ, «Дьахтарыска» диэн кэпсээни аах диэтилэр.

— Бай, хайдах оннук кэпсэ-эн баар эбитэй, сизки туһунан дуо?

— Ээ, суох. Суорун Омолло-он кэпсээнэ.

— Суорун Омоллоон даа? «Чүөчээски» диэн дуо? Бу уол ону-маны саңаран, — Хабыры-ыс сиргэ силлээтэ.

Хабырыыс бэҕэһээ наһаа «аһаан» түлэй-балай сыттаҕына, эмээхсинин сағата: «Бүөтүр,

кэл, кэл», — диирэ иһилиннэ.

Бүөтүр сағата: «Хайа, хайа-ҕаһын кыараҕаһа бэрт эбит!»

Эмээхсинин сағата: «Ньучу-буо-ньучубуо, анһан ис!»

Бүөтүр: «Хайа, тийдэ дуо?»

Эмээхсинэ: «Токура бэрт эбит, көннөр, көннөр!»

Бүөтүр: «Хайаа-аа?»

Эмээхсинэ: «Дьэ, дьэ, өссө кыратык!»

Бүөтүр: «Хайаа-аа?»

Эмээхсинэ: «Кытаат, кытаат, өссө ас!»

Бүөтүр: «Хайа, кутабын дуо?»

Эмээхсинэ: «Өссө кыратык анһа түс! Дьэ, дьэ, кут, кут!»

Бүөтүр: «Дьэ, астым, астым, куттум, куттум!»

Эмээхсинин сағата: «Аата, абыраннахпын!»

Хабырыыс: «Хайа, бу туох алдырхайай?» — диэн ойон тур-бута, Бодобуос Бүөтүр кэлэн ол-буорун хайаҕаһынан уу кутан эрэр эбит.

Оо, сахам тыла барахсан, ону-маны саңардан, арааһы са-натан эрдэҕин!

Эрчим БАҒЫЛ

**ОЛ БӨЛӨРҮҮС
МИЭНЭ!!!**

Мэхээнньигинэн үлэлиир Бүөтүр диэн бэрт үтүө киһи баа-ра. Олох уларыйытыгар ты-рахтарыстары түмэн биер ба-стакынан КП тэринэн үлэлээ-биттэрэ.

Биир үтүө күн Бүөтүр кыһа Вера бөлөрүүс илдэ иһэр диэн дэриэбинэҕэ кэпсээн бөҕө буолла. «Дьэ, маладьыс кыыс эбит, дьэ, сүрдээх киһи эбит, бүтүн бөлөрүүһү илдэ иһэр үһү», — диэн хайраһын бөҕө буолла. Очоттон баччаанна ди-эри дэриэбинэҕэ бөлөрүүс тыра-ахтардаах киһи баай киһи буо-лар, «бөлөрүүс» диэн буолла да тыраахтартан атыны ким да са-наабат.

Ол сонуну истэн баран, Бүөтүр биер аймаҕа: «Бүөтүр бэйэтэ тыраахтардаах, ол бөлөрүүс бағас миэна буолар ини», — диэбит, тыраахтардам-мыт саға санаммыт. Сотору буо-лаат, «Вера белорус омур киһи-тигэр кэргэн тахсыбыт үһү» диэн дьэ дьиннээҕэ иһилибитэ. Дэриэбинэҕэ кэлэн сыбаайбала-ан барбытара. Аймах киһи сы-баайбаҕа сылдьан, күтүөт бело-руһу үчүгэйдик көрдөҕө.

Татьяна КУЛИЧКИНА

ЛААХТААХ ЧОХ

Аппааныга урут кыра кылаастар үөрэнэ сылдыбыт Маалын-кай диэн ааттанар дьыэҕэ, оччолорго бэйэлэргэ бас билэр дьыэлэрэ суох буолан, үс оҕодоо оморбута. Дьыэ уһук хоту хоһугар Макарова Мария Петровна (билигин 80 саастаах) оҕолорунаан, отгон соҕуруу-луу илин уһукка Дьяконова Ирина Семеновна эмиэ оҕолорунаан уонна Корякина Мария Дмитриевна - Маттай Маайа омороллоро.

Бу албынньыр күн Маттайдаах Өрүүнэ дьээбэлэнэн сэбиэт кон-туоратыгар кэргэммэр сэбиэт сэкэрэтээрэ Ааныска кэлэн «Хаам-пыйдааҕы албынныахха, төлөпүөннээ» диэбиттэр.

«Маттай Маайа үөрэххэ сылдар кыһа Аня (билигин норуот маастара, РФ Худуоһунньуктарын соһун чилиэнэ Анна Зверева - авт.) уоллаах кэлэр, онон көрсүһүүгэ кэллиннэр диэн эт,» — диэ-биттэр. Ааныс тутта убайым үлэлиир тэрилтэтигэр «мясоларга» эрий-бит да, суох буолан биэрбит. Кэлбитигэр «кийиитин эрийэ сырыт-та» диэн эппиттэригэр төлөпүөннээбит. Онуоха Ааныс Маттайдаах дьээбэлэрин кырдыгынан этэн биэрбит. Онно төттөрү бэйэлэрин дьээбэлиэххэ диэн буолбут. Хаампый Намтан кэлбитигэр сүбэ-лэһэн «көрсүһүүгэ» бэлэх онордубут. Дьыэбит таһынааҕы маста-рыскай таас човуттан сүрдээх кылапачыгас чоҕу булан, хороуп-калаан, баантиттаан Хаампыйы Маалынкайга ыһтыгыт (киһибит күлэрэ сүр). Тийэйт нэһилэ: «Дьоммор баарыт, сотору Настялы-ын кэлиэхпит,» - диэн атахха биллэрбит.

Маттайдаах дьэ «уйаларыгар уу киирэр», ыксыыллар. Бэлэх эрэ аҕалыахтара диэн (оччолорго бэлэҕи булар уустук) куойаларыгар-манкыларыгар оғустарбатахтар эбит. Маттай ырагнанатан көрөн баран «араһа, статүэтка быһыылаах, аһан көрбүт киһи» диэбитин, Маайата (Өрүүнэлэрэ холкуос хотонугар үлэтигэр барбыт): «Олох аһыма, төттөрү биэриэхпит,» - диир эбит. Маттай тулуйбатах-тө-һийбэтэх, кыратык аппатан көрөөт: «Оо, лакировка, сыана бөҕө бу-олуо,» - диэн баран сэрэнэн аһан, ойутан таһаарыта чох буолбу-ттан өмүрэн-соһуйан, кэлэйбит курдук «пахай, чох эбит!» диэт сиргэ ырахпыт.

Балайда дөйүөрэн оморон баран, дьэ долоҕйдоругар киирэн уна-таала күлсүбүттэр. Өрүүнэ кэлбитигэр дөссө тэбиэһирбиттэр. Ол күлсүү таһырдыаттан иһиллэн турдаҕына, биһиги убайынаан үһүн киирэн кэлибит. Үөрүү үлүскэнэ буолла. «Чэ, хата бэйэбит көрсүһүүбүтүн бэлиэтиэҕин,» - диэн буолла.

МААРКАП Дьарааһын

(Бүтүүтэ. Иинин 34-35NN-гэ көр)

Дьыллар уонна дьылдалар

ҮТҮӨ ДОЙДУ ҮТҮӨ ДЬОНО

(Н.П. Иванов-Дохуоттаах төрөөбүтэ 120 сылыгар анаар)

Төһөллөрүгэр эбээннэри тэбилээх сааларынан хааччылыыттар. Ботуруону көбүчүгү эбээннэри Көбөкөн утарыта бандыбыттар Улдуканна тоһуйан ытыалаан көрсүбүттэрин мүлчү көппүттэр. Экирээпиттэригэр, тоһуустар тоһтоон бэргэн ытыыларынан чабыттыттар, аттары охторбуттар. Экирээтэччилэр хаалбыттар.

Кэҥэс соҕус ходоһалары ааһыталаагыбыт. Сөтүөлэс дьэн элгээнгэ тиийибитигэр үрдүк сыыр чампарытын сиккэйиҥэр икки улун кус баарын ытыалаан, ураһаһынан соһон ылаттаатым. Аргыһым байанайбыт тосхойдо, булгуйар буоллубут диэннинэн түмүктээтэ. Күнүскү аһылык иннинэ, бэстэрдээх үрдүк ырааһыаҕа тиийдибит. Халыҥ ыккыдар тиксирээр биллиилэригэр тоһтоотубут. Манна чэй өрүнүбүт, өл хаптыбыт. Ньукулай оҕонньор миинигин: «Бу соҕуруу сыһ ойуур илин кырыгытынан кыйан икки биэрэстэ кэригин бардаххына, күөл бүтүр тиийэн бүтэр. Итинтэн төттөрү мин диэки кэлээр. Биир эмэ ийэ ууһа куобах үөскээбитэ буолуо. Итиэннэ улахан сааһын сүгэ сырыт, баһар, кыыл тоһтообута буолуо», — дьэн ыйан-хайан атаарда.

Күн көрбөт, лин курдук бүтэй, тыал суох. Эппитин курдук от үрөх саҕатын батан балайда хаамтым. Кэҥэс соҕус дьүөдэҕэ киририбэр иннибэр талахтары быһыһынан туох эрэ күлүгүлдьүйэн туора сүүрүрүн бөрөйөн көрбүтүм кыыл эбит. Ыксал бөһөнөн сааһын устан, биирбин быраһан ыккыһа кириригэр бирдэ ытан хааллым. Саарбахтыы дубук тутунум дуу дьэн аҥабыл-лаабыт сирбэр тийэн көрбүтүм, биир хахыһах субатыгар үөнөнөн хаан тыкпыт. Сэрэнэн манан буолуоҕа дьэн эрэнэн хаампытын кыылым ойуур бөлкөйүгөр бу күлүгүрөн турарын ытан суулардым. Үстээх ханчы (тыһы) тайах хабарҕатын быһан, хаанын ытыган баран оҕонньорбор тэбинним. Аттарытын миинэн сөһөтөн кэллэбит. Кырдыаһаһым үөрдэ: «Өтөрүнөн көрбөтөх байтаһын кыылым эбит», — диэтэ. Бэрэмдэйдиттэн мас хаалаах испири таһааран уоту аһатта, байанайбыт бэрсититин астыы хаалла.

IV. ДЫЛБАМ МИЭНЭ АЙАН ЭБИТ

Кырдыаһаһым ыһыгырга олоротун кытта, сөһөргөһиитин саҕалаатыбыт. Күн лаһпа санныһын, арҕаалаан киэһэрбит чинчилэннэ. «Дьэ, эйигин байанайың батыһа сылдыар булчута эбиккин», — дьэннинэн сөһөһүн саҕалаата. «Оо, бу биллэтин эң сааскар эбитим буоллар», — дьэмэхтиир. Оччолорго хаһан да сааһырыа, кырдыа суох курдук сананарым, татым ийбэр ити оҕонньоттор «саас ылла, инним кылгаата, кэнним уһаата» дии-дии кырдыаһымсыйалларын сиили саньырым. Онтум баара кэхтэр кэм бэйэбэр тийэн кэллэ курдук. Кыанар курдук сананарым. Тулуйсар, олоро түһэр иннибэн дьэнэрим. Ити табах тардыбаппын, арыгыны испэппин, сааспар дьону кытта иирсиппэһин, эйэлээх курдуктун.

Кэпсэтии атын ылыгыһынан хайысхаланах курдугун урутаан, айаннаһын, онно бэлэмнэнии туһунан боһпуроһунан олуйдум. «Дьэ, ол Ылдыаа барахсан үтүө киһи үтүө тыһыгар кириинэн бэйэм инилэрбин Күүстээҕи, Быһыһы кытта сүбэлэһэн уонна көлүүр аттардаах киһи көнөтө, кыанара Охуоһунньукал Сэмэн Сааһыһы кыттыһыннаран Кылыгыр тойоно А.А. Семеновка сүбэлэтэн, «Холбоһу» кытта хантараактаһан, 1923-24 сс. кыһын, саас таһаҕас таһытыгар иккитэ кырынарга кылбар кэпсэтиһини ыһсарбытым. Биһиги, бырааттыһылар, кылгас дьон, танас-сап да мөлтөҕө, үп-ас, саа-сэп да суоҕа. Көлө атыһылаһар кыһалҕата тирээбитэ. Инибиллэрим сулумахтара, кэргэннэнэ иликтэрэ. Олох оҕостор, силсэ тардар кэрдиилэрэ кэлбит кэмэ этэ. Итиэннэ мин Моой Үрэх тоһуустарын кытта бодорунан ат, таба тардытын быдан барыстааһын санаабар туһпугум ырааппыта. Ити баһабын испэр туту сылдыбытым. Кэпсэтиһини күүһүгэр киллэрэн «Холбостон» абаансанан харчы, бурдук, саа, саа сэбэ, эбисэ ылан дьоммутун хааччыһан, оҕостон, өйүү тэринэн сэтинни бүтэр бүүрүгэр бизести сьаранан, биирдиди сулумах аты көтөлөнөн айанна туруммуһтат. Оссө, сайын от саҥа быгыһыта, Тэкиидэ ылын бааһынаһын кытытыһын чордоон охсон, сонно куурдан, оту көнтөс быатын курдук хатаһан, тыс үтүлүк

саҕа гына эрийэн соҕутоопкалары бэлэмнээбиппит бугул саҕа буолбута. Ону сыттыбат, күн көрбөт гына отунан сабан бурдук лаабыһын аһыгар дьаһаммыһыт. Бу өтөх ото улаханлык абыраабыта. Акка биэрэргэ өһүлэн сиэтэрбит. Үс күөл

бүүрүгэр тайах өлөрөн, үлүктэ оҕорон лаабастаабыһыт. Онтубутун хаппыт үлүктэни оргуйбут күөскэ уктаһа тиллэн бэртээхэй миин, эт буолара. Арыы онугар ньөҕөр баччатынан солбуйарбыт, тоһоһута сүрдээҕэ.

Кылыгыртан ыскылааттан илдэр таһаҕаспытын ыйырын ыйанан, ааһарын ааһан, докумуоннаан тиксэрэр сирбитигэр итэпкөккэ, сытыппакка туттараһын. Итиир, сытыһар түбөлтөтүгэр бэйэн төлүүгүн. Олус эпипиэттээҕэ (хантыраак сүннүнэн). Хамаһаһытын кэлэн баран аахсаһын. Анарааттан кэлэр түүлээҕи киһипһөнөн таһаҕас тийэн сургуустаан, урууданы аһсааныһан, ыйаһыһынан. Атын боккуоптаах, сьарҕан тимир ылыктыах. Сьарҕаны кэтирэтэн аны куораттыгыһын, кэлин өттүн тарамаһыгыһын. Онно иккис аккын холбуугун уонна эбиһа кугар кыракый мас холбука сьыһа ииллэһин. Сьарҕаҕа солбук олгуобуйалаах, дугалаах, сьарҕа ылаҕа, атаҕа мас, ат эһин быатыһын хааччыһаһын. Сьарҕаҕар саппаас таба

танас, этэрбэс, кураанах кыспа хаһаанаһын. Тарыһа түбэстэххинэ, уларыттар наада. Тарын уугутар түһэн ат оҕуттаһына бэрт түргэник кутаа оттон өрүһүнүөххүн, сытыһыт танаскын уларыттарың тириир. Тарын уута арыт сьарҕан үрдүнэн охсор, түгэҕэ халтархай. Уһун остоох түнэ эбэтэр ыһах этэрбэһинэн (хорсоһуһан) кэһэһин. Атаххар уллунаххар оҕоһуллубут тимир тыһыраах кэтэһин. Этэрбэстэри ниэрпэ сыатыһан соһоһун, уу кирбэтин инниттэн. Бу айанна бэрт оҕостуулаах, тэриниһилээх, хоодуот, кыанар киһи айаны тулуйар, этэнгэ эргиллэр. Айанна кыһдыа сылгы эрэйдиир. Бугуйумтуо ат соһуур. Төттөрүтүн дьулуруйумтуо көлө эмиз куһаһан. Иэдээннээх туруору өрө тахсыһылар, быһыттаҕас эндирдээх кириһиэс курдук таннары түһүлэри булгуччу көрөһүн. Ол эндирдэр көнө-көнө таннары аһыһаллар. Сьарҕан сыһааһар хоруйа сьылдыар мас тарыһар (туорумас) эбэтэр боробулуоха баайан баран түһэһин. Ол үрдүнэн таһаҕастаах сьарҕа сьалдылаах ат такымыгар кэтэрдиллэр, хомуутугар кэлгиллэр. Ол да буоллар ат сүһүөһүн хамсаһааччы. Таас үрээр тоһсуньута таһаҕаһан чоһу көхсүн курдук халтархай буолар. Бастагы аты атаһхар «тынгыраһ» кэһэн сыһаарыттан өйөөн хаамтараһын. Соророр бу курдук хас эмэ биэрэстэни бараһын. Кэлин аттар сыһаахтары сьарҕа тарамаһыгар өйүүр гына кэлгиллэһин. Таһаҕас нуормата биир сьарҕаҕа 300-500 киһилэ буолара. Буоста таһаҕаһа олус өппиэттээх, ол гынан баран төлөбүрү туту харчынан тиксэрэллэр. Аһыһар ыһыккын эрдэ бэлэмниһин. Аара ханна да ыал суох. Ыал уһугуттан атын. Моой үрэххэ дьэри 70 көһү бараһын. Онно аскын, лопһискэһин, арыһын, чэйгин төһөнөн кэлиэххэр дьэри нуорманан аһыһын. Биир айанна 35-40 суукка айанныһын. Хонор сир суох. Бастаан утаа биһиги кутаа оттон ол үрдүгэр хонорбут. Ат аһы-

лыга отун өр барбат, бүтэр. Тэтин сьирдэһүн хомуһан халтараһын. Ол өрүллүбүт оту быстыһыт акка биэрэһин. Кэлин оһохтоох балааккаҕа утуйар буолуппугут. Икки Дабаанна зимовье оҕорбуттара. Онно ким эрдэ тиийбит, күүстээх, кыайыт хонор. Суолга утары иһэр оһоһу халчааннарга көрүстэххинэ ким да суолтан туорон баһарбат. Хаһан баһаран инники сьарҕалаах акка киһи чулуута, күүстээҕэ, харса суоҕа бэриэтчит буолааччы.

Биһиги Лэҕэнтэйбит бу түбөлтөҕө «мин Күүстээх Лэҕэнтэй дьэммин» дьэн дорооболоһоро. Айанньыттар саһата суох туораабыһынан бараллара. Туораабатахтарына кэпсэтиитэ суох бастагы киһини түөһүттэн тиэрэ аһыһара. Мань олус түргэник оҕороро, оһоһооччу бэргэһэтэ, үтүлүгэ эһиллэн хаалаһара. Хайа да бэйэлээх тулуспата. Онно оҕостуулаах кыһыл таһаһынан, сэрэмээт тириһинэн хаһылыһыт кымныһынан «кыс» гына оһуста да аттар туораабыһынан бараллара. Итинтэн антах Күүстээх Лэҕэнтэй иһэр дьэн кэһэһэн тарһанара. Кини кими да кытта улаханлык иирсибитэ суоҕа даһаны уонна айан дьоно Кылыгыртан Верхоһанскайга (Моой үрэххэ) дьэри ат суолун аһыһытын биллэллэрэ. Онно биһиги улахан бочуобалара чьискэ сьылдыарбыт. Бэл аатырбыт-сураһыбыт суолга кьиптиир ахан өтүлүлээх өлүөхүмэлэр толлоһлоро, бочооттоспот этилэрэ.

Мин Дохуоттаах дьэн бэрт бөдөн-садан атырдаах этим. Ол сылгыны дьон бэркэ сөбүлүүллэрэ эмиз туспа сэһэн буолар. Саһаан тэриһмэт, оҕостуммат айанньыттар иэдээһи тиксэллэрэ. Биирдэ сааһыары иккис сьырыһа Ытмаһаһа үрөбэр айанньыттар аттары боккуобалара түһэннэр баһахтары тааска ибили үктээһинэр, атаһтарыгар кыһайан турбакка тоһуктаан аһы сьылдыалара көрөргө ыһырыга, дьонноро буолларгына хайһаһар салааскаҕа ыһыкгарын тьизэн лээмпи тардан иһэллэрэ дьулааннаһа,

тыһын тыһыһа харбас быһыһылааһа». **У. ААРЫКТААХ ААРТЫККА АТТАНАР АЙАН**

Сьыһыһаах соһуруу сьыһыһыгар «Үнэргэ» им сүтүүтэ тийэн кэлбит. Оҕонньорум түһэн чэпчэтинэн, атын холумун тардан, атыгар олоһон сөһөһүн саһаата. «Кулаактааһын, колхозтааһын биһиэхэ Арбыһа тийэн кэлбитэ. Манна быһыһыта туорааһыннар, наһаалаһыннар, токурутуулар да бааллара мэлдьэ суоҕа. Били үчүгэй куһаһаннаах дьиллэриһи, миһигин кулааккын, Моой үрэх суолун аһан ат сьарҕатын тардыһыһын байдыһыттыһыт дьэннэр көлүүр аһын сэтэри, сааһын (бэрдээһин), таба таһаспын, бурдукпун, икки ыһанар ыһаһын олоһу туораан ылбыттара. Ыксаммын куоракка улахан тойонго Таһы Дьөгүөр уолугар Илья Винокуровка киһирэн кэпсээбитим. Хойутаабыһкын, эрдэ кэлиһэн этэ дьизбитэ. «Оһуобай суолталаах таһаһаһы Кылыгыртан куоракка сьрдээн киллэриһи өһөлөөх» дьэн ыһыһырааһа бэриэтэ. Итиэннэ сүгүнүөхтэрэ суоҕа, онно Верхоһанскайга көмүһү көрдүүр улахан экспедиция начальнигар туттараар дьэн сурук биэрбитэ. «Эйигин сирдигинэн үлэҕэ ыһаһатара. Оһоһоһаһа дьэри, олоһ отуора көһүөр дьэри сьырыт», — дьэн сүбэлээбитэ. Кимнэхэ да эһпэккэ ол күһүн өрүс туруута бырааттарбын кытта Кылыгырга туораабыһыт. Улахан экспедиция тойонун С.С. Ваноһин арага, ат боккуобун оҕорор тимир ууһа Савелий Ваноһин нуучча киһитэ таһаарыстааһын. Саас айантан кэлэн баран аттарытын уонна сэтгэри, таһаһаһыт аһарын киһиэхэ уруууга хаалларарбыт сайын хайыһыһынан ыһага суоттанан Мин Дохуоттаах дьэн атыһырым биллэрэ, аттары кытта Тумара төрдүгөр сайыһыһылар. Бу дьону булаас дьонноро тыһытат этилэрэ. Бэйэлэрэ хараһылаахтара, саалахтара, сэтгээхтэрэ. Түһунан соһуоннаһатара — мандааһаахтара. Киһилэр көмөлөрүнэн айанна тэриһиппит. Батамаһы Сьиллээһин базатын тойоно Клавдий Красноһар тойон (кэлин сьэригэ Советскай Союз Героһа буолбута) мин атыһырбар Дохуоттаах ымсьыһан «сылгыларбар баһыһы буолуоҕа» — дьэн көрдөөбүтүн утарбатаһым, биэрбитим. Атыһырым толугар сүбэ ботуруоннаах икки тоһстаах винчестер сааны, эдэр сьиһчэр биэни, Атилла дьэн ааттаах үстээх сьымнаһа буолуу атыһырым биэрбитэ. Атилла барахсан Верхоһанскайга сылгы төрдө буолбута. Инньэ гыһан нуучча дьоно барахсаттар көмөлөһөн санаам көтөһүлүн, айаннаан этэнгэ Моой үрэххэ тиийиппит. Онно бырааттарыһтан быһтан хаалан экспедицияҕа 18 сьыл кэриһэр сирдигинэн үлэлээбитим. Кыһыл көмүс көрдөөһүнүгэр Дьугдүүр хайалаһын, үрэхтэриһ уһаты-туора сьыһы баһааһытым. Ыһыкчаан, Бриндакит, Ааллаах Уһун, Майда, Аяа эргин бэрт өлгөм кыһыл көмүс үөскээбит тымырдарын аһылааһыттарыгар сьылдыһытым. Бу барыта чьып кьистэлэн буолара, байыаннайдар этилэр. Дойдубуттан барбытым кэннэ биһилэрим Быһый Сьигэн Күөлгэ, Күүстээх Батамаһы Бал Уһуга (Хондоолук) эргин халбарыһыт этилэр. 1949 с. Арбыһа төһөнөн Матрена Николаевна Бугаеваны кэргэн ылбытым. Егор дьэн уолбут алта саастааһар мунурдааһа тэһэн суох буолбута. Кыһыһын Саргыһын эһ бэйэн биллэһин. Уолум, ачыһыһым Элигэнтэй үлэлэһэн хамсаан нэһиликэ сис ыала, оройуонна ытыктанар-убаастанар киһи, эң күтүөтүн. Чэ, Дьөгүөр, эң быраһыты гыһ, бүгүһүн курдук үгүстүк саһарыһыһын үйбэр өйдөөбөтүм», — дьэн сонһуйбута сүдү кьырдаһа. Нөнүө сьыһыгар, күһүһүгү идэһ саһана, бу үрүн күһаньыттан тэһ аттамыһын истибитим.

Николай Павлович Иванов-Дохуоттаах ачыһыһы уола Иннокэнтый Николаевич Иванов, уордыһаннаах оһоньор (таһаарыһтара ингэрибит ааттара, икки бойобуй, Октябрьскай революция уордыһан кавалера), иһипит уола Николай Федотович Бугаевтыһын (кэргэнэ Матрена Николаевна уола) 1992 с. Дохуоттаах бэйэтин олоһор өһиөһө, киһи сьырдык аатын үйэтэһэн И.Е. Винокуров Маһтал суругунан аһаҕаһылаан өйдөһүнүк сэргэ туруорбуттара. Үтүө киһи үтүө аатыгар анаан.

БЫДЫЙ Дьөгүөр, РФ Журналистарын соһуһун чилиһэнэ

(Төлөбүрдээх төрөккэ бэчээттэнэр)

Айылҕа — алаһа дьизэбит

УУ КҮНЭ

Уу баар дииллэр сир үрдүнэн саамай тарҕаммат баай, сир шарын бүтүн космоһон араарар тас өһүн уонна киниэхэ араас дьайыһылары быһаарар төрүөт. Үрүйэлэр, үрэхтэр, өрүстэр, көлүччэлэр, күөллэр, муоралар күнтэн күн, дьылтан дьыл сиргэ-дойдуга, киһиэхэ-сүөһүгэ, бары харамайдарга олоһу мэктиһиллэр. Сахабыт сирин хоруку тымыра — Лена өрүс. Кини уута — биһиги дьылбабыт, тыһнар салгыһым, аһыһар аһыт, тулаһыһар эйгэбит туруга. Өрүс дьэнгэ өйдөө, сүүрүүгэр сүннүн эрэ буолбакка, туох баар тулаһын — тыатын, хонутун, арыһыларын, алардарын-хайаларын, сипсийэр тыалын сүмэһинин, туманын-хаһсаатын... Алаас оһото алаастыһы санаалаах, дойду оһото — дойдупу, ханнык ууну испитин төрүккүн төһөлүүр дэһэр...

Муус устар 22 күнүгэр аан дойдуга Уу күнэ буолан ааста. Бу күн Эһсиэли хочотун оһолоро төрөөбүт түөлбөлэриһ айылҕатын араһаччылыһы, кэрэ эйгэтин бэйэлэриһ кэскиллээх санааларыһан саһыһаһа Нам 2 №-дээх орто оскуолатыгар «Өлбөт мэнгэ уу» («Живая вода») дьэн үөрэнээччилэр научнай-практическай конференцияларыгар түмүстүлэр. Манна энтузиаст учууталлар салалталарыһан 11 оскуолаттан 56 кыттааччы үлэлэриһ дүүһүлгэ таһаардылар. Хаартыһканан, уруһуйунан, плакаттарыһан, слайд-киһнэлэриһэн, уу туһунан бырайыактарыһан үлэлэриһ билгиллэһирдир. Эдэр эһолоһтар, киһилэр наставниктарыһ болһомтолоругар «Роспотребнадзор» улуусттааһы салаатын начальнига Л.И. Ильина истин кэпсэтиһэ, Ил Түмэн председателиһ солбуйааччы А.Н. Жирков сүбэһитэ, философскай наука кандидатта В.И. Оконешников бэйэтин көрүүлэриһ үлэлэһитэ туһаһыһылыһыттара. Республика айылҕатын харыһтабыһын министрствотын экологическай үөрэхтэһингэһ отделын салайааччыта О.Д.

Васильева оһолор үлэлэриһ бэчээккэ таһаарарга таланиһ дьэ барда.

Биһир дойдуплааһыт, үчүгэй Өлүөнэ ырыһыһа Таллан Бүрэ 100 сааһыһан үлэ уонна социальнай сайдыһы министрствота «Орленок» лааһырга биһир путевка биэрбитэ хаһаайыһын булуоһа, «Барбары» фондата Россия региональнай конкурсугар үлэлэри өрүс.

Конференция түмүгүнэн улуус салалтатыгар туһааннаах «Ыраас иһэр уу» программа олоһо киһиритигэр үһүлүчү болһомтону уураһыгар ыһырыһы бэргэһилиһнэ. Конференция кыттааччылар, эдэр эһолоһтар Нам оройуонугар туттуллар уонна иһэр ууһан хааччыһы санитарнай-гигиеническай ирдэһилгэ эппиэттээһитин бэлиэтэн туран, Нам с. өрүс протокаһын таһыгар улуус нэһилиһнэһитин 70 % хааччыһар сир анныһааһы уу скважинатын тутууну, Үөдэй с. скважинатын туһаһа таһаарыһы, 2 Хомуһтаахха уу баһар сирин оҕорууну, Салбан нэһилиһин иһэр ууһан хааччыһыны, улуус сайынгы уу ситимнэригэр ууну ыраастыһар филһтрдэри туруорсаллар.

Муус устар 22 күнүгэр сыһ ааһы үгэс быһыһыһан экологияһа бырайыактары уонна программалары көмүскэһини тэриһэн, иһитиннэрэр үлэни сүрүннээн Кэһкэмэһэ баар пааркаһыһыгар болһомтоһо ыһыллар үлэ ыһытларыгар санаа этиһиннэ.

Н.П. КОЛПАШНИКОВ, «Эхо» киһи директара Автор түһэриһтэ

